

Dinsdag 25 maart 1980

Aan het begin van deze avond zou ik u er allereerst op willen wijzen, dat wij sprekers van deze groep niet alwetend of onfeilbaar zijn. We stellen het zeer op prijs als u zelf wilt nadenken over alles wat wordt gezegd en wordt gebracht.

Op een avond als deze is, zoals u weet de keuze van het onderwerp aan uzelf. Ik zou graag willen weten wat het onderwerp is.

AFREKENEN MET HET EGO

Een echte horecaterm.

Ik wil er wel wat over zeggen. Het ego is opgebouwd uit ongeveer 90% illusie en ongeveer 10% werkelijke kwaliteiten. Dit klinkt misschien erg hatelijk, maar laten we de praktijk bekijken. Wanneer je kijkt naar de wereld, dan kijk je door je eigen ogen. Je ziet een beperkt deel van hetgeen er aanwezig is. Op grond van de ervaringen, die je met het beperkte deel dat je waarneemt, voor jezelf opdoet, vorm je een beeld ten aanzien van jezelf, je kwaliteiten, je mogelijkheden. Wanneer je dus begint met het ego in te schatten volgens de normen van je eigen wereld, is het wel zeker, dat je jezelf bedriegt. Dan zitten we in een wereld waarin het werkelijk deel dat je waarneemt - laten we het niet overdrijven - maar ongeveer 1/10 deel is van het totaal van de verschijnselen, die reëel constateerbaar zijn.

Toch realiseer je je dit niet en je gaat weer uit van je eigen beperkte waarnemingskader. Wat meer is: zelfs wanneer je omgeving andere mogelijkheden heeft dan jezelf. (Denk aan iemand, die kleurenblind is b.v., dan kom je tot een soort overeenkomst waarbij je leert bijvoorbeeld bepaalde tinten grijs rood te noemen, maar je weet niet wat rood is. Zodra die kleurvariatie iets afwijkt, ben je niet meer in staat om mee te gaan.) Er ontstaat een vervreemding op dit terrein tussen jou en de werkelijkheid van de anderen. Dan zijn we nog maar halverwege. Een van de meest gangbare dingen in het leven is het geloof. Nu is geloof op zichzelf aanvaardbaar. Geloof is in feite een innerlijke zekerheid, die dan geconcretiseerd wordt in materiele termen. Daar zit je natuurlijk wel in de moeilijkheden. Wanneer ik spreek over God, dan spreek ik over iets wat ik niet kan omschrijven. Op het ogenblik echter, dat ik dit mijzelf realiseer, ben ik niet meer een gelovige in de algemeen aanvaardbare termen, want die hebben in woorden, begrippen, zeer mooi uitgewerkt, een omschrijving van hetgeen God is. Het ego nu, heeft de neiging zich te conformeren aan de algemeen geldende opvattingen. Dat wil zeggen, dat men vaak gelooft omdat andere geloven, dus niet op grond van eigen denken of persoonlijke ervaring. Daarbij zal men heel vaak woorden in de plaats stellen van gevoelens, terwijl een werkelijk geloof toch een mystiek gevoelsbeleven is. Wanneer ik dit allemaal opsom, dan zal het u duidelijk zijn, dat u met het ego nu niet bepaald alle kanten uit kunt, tenzij je natuurlijk houdt van een vervreemding van alle werkelijke waarden.

Wil je met het ego afrekenen, dan zul je er niet omheen komen eerst de betrekkelijkheid van alle dingen te stellen, ook van je eigen mening, van je eigen visie van goed en kwaad. Het relativiseren is een begin, want wanneer ik relativeer dan ga ik begrijpen, dat er geen normen bestaan die absoluut zijn. Het ik-begrip en ik-waardering zijn in het algemeen juist opgebouwd op grond van absoluut gestelde normen, zij het persoonlijke, zij het algemene.

Dan komt de vraag: Wie ben ik en wat ben ik. Dat is een heel moeilijk probleem. Je hebt wel een denkbeeld van jezelf, maar is dat wel waar. Laten we het typerend stellen voor de jongere mensen op deze wereld. Ze hebben vaak een enorm idee van hun rechten ten aanzien van de maatschappij. Dat is niet alleen maar een maatschappijvisie, het is wel degelijk ook een visie op het eigen ik, waarvan de belangrijkheid, zowel maatschappelijk als anderszins, gemeenlijk wordt overschat. Niet dat het erg is, per slot van rekening zijn er zoveel mensen, die hun eigen werkelijkheidswaarde overschatten. Menig politicus denkt ook, dat hij er is om de problemen op te lossen voor het volk, zonder te begrijpen dat hij tegen een heel goed salaris bezig is met problemen, die hij door zijn eigen kissebissen met concurrenten heeft geschapen. Dus ik zeg niet, dat het verwerpelijk is, maar ik constateer. Wanneer dit zo is moeten we eerst

af van het denkbeeld: ik heb bepaalde rechten of plichten. Rechten en plichten zijn normen, die buiten mij liggen, maar mijn eigen reactie op de wereld kan alleen vanuit mijzelf bepaald worden.

Nu zijn we nog niet ver, maar we zijn wel zo ver gekomen, dat we bereid zijn om dat vreemde mengelmoesje wat we ego plegen te noemen onder de loep te nemen. We zijn niet meer zo overtuigd, dat het een vast geheel is vol met vastheden en zekerheden, dat we niet eens bereid zijn om te kijken wat er in zit. Dan kom je in een fase van - zeg maar - zelfonderzoek. Dit zelfonderzoek kan nooit betrekking hebben op hetgeen je werkelijk bent. Het kan ook maar ten dele psychologisch verantwoord zijn. Je kunt nu eenmaal bepaalde verdrongen complexen niet zonder meer op de voorgrond brengen, dat is duidelijk.

Er is een andere methode. Wanneer ik af wil rekenen met het ik, zoverre het niet echt is, dus niet reëel is, dan kan ik wel degelijk gaan begrijpen, dat de dingen op zichzelf geen vaste waarde meer hebben. Dat ik alleen vanuit mijzelf kan reageren en dat ik dan voor mijn eigen reactie en alles wat er uit voortvloeit, ook zelf een volledige aansprakelijkheid aanvaard. Dan kom ik af van het idee, dat de wereld, of God, of zijn engelen voor me moeten zorgen of dat de wereld, de maatschappij, het kapitalisme, de duivel (ook weer allemaal namen voor een begrip, alleen een beetje anders gedefinieerd) de schuld zijn van mijn mislukken. Dan vraag ik me onwillekeurig af: wat wil ik?

Nu blijkt eigenlijk, dat wat je wilt meestal niets anders is dan een erkenning afdwingen van een beeld, dat je omtrent jezelf in je draagt. Die erkenning confronteert je dan weer met het beeld. Waarom wil ik, dat de mens mij op die manier ziet? Dan blijkt het te zijn omdat ik het gevoel heb te kort te schieten. Indien ik mijn tekortschieten aanvaard is het niet meer nodig, dat ik een erkenning afdwing, die verder gaat dan mijn feitelijke mogelijkheden.

We komen weer dichterbij de werkelijkheid. Op den duur ontstaat een soort splitsing. Het ik kent zijn wereld in de termen van zijn wereld. Het reageert op die wereld in de termen en vaak ook volgens de normen van die wereld. Deze dingen zijn niet meer beheersend en niet meer belangrijk.

Een tweede factor is nu een eigen wereld waarin een eigen normsysteem begint te functioneren, wat voor het ik goed is en kwaad en dergelijke en waardoor tegelijkertijd een beoordeling van zowel je eigen functioneren als je eigen daden mogelijk wordt vanuit jezelf en een vergelijking van dit verworven oordeel met de reactie van de wereld. Er is dus een duidelijke confrontatie met de wereld op dit eigen niveau, maar gelijktijdig komt men hierdoor tot een juistere erkenning van zijn eigen wezen, zijn capaciteiten en zijn mogelijkheden.

Er ontstaat echter een derde niveau wat helaas in de mens nog wel eens wordt ontkend, want op het ogenblik, dat wij dit ego beginnen aan te vallen als een vaste waarde, ontstaat er in onszelf een droom. Deze is niet rationeel. Het is nog meer emotioneel dan welk geloof ook, het is een reeks belevingen die we tesamen dan 'mystiek' plegen te noemen, omdat ze zich nu eenmaal aan redelijkheid en kenbaarheid pleegt te onttrekken. Op dit derde niveau nu ontvang ik impulsen waardoor mijn beeld op het tweede niveau voortdurend gecorrigeerd wordt.

De mens wordt mysticus ook wanneer hij tegenover de buitenwereld nog steeds volgens de normen van de buitenwereld blijft functioneren. Heb je het ik zover aangevallen, dan blijft er dus een persoonlijkheid over waarin de tegenstellingen langzaam maar zeker worden opgelost, of moet ik zeggen: geïntegreerd tot een geheel. Hier is de emotie de bindende factor, dat geef ik toe, de mystiek, dat bovenzinnelijke. Het bovenzintuiglijke. Wanneer ik een geheel ben, dan is het niet meer nodig om mijzelf te bewijzen. De neiging om jezelf te manifesteren als ego, te werken met je ik, komt juist voort uit het feit, dat je in jezelf verdeeld bent. Nu voor het eerst ontstaat de mogelijkheid om een rapport te krijgen met de wereld om je heen, waarbij je niet meer gehinderd wordt door de noodzaak een voortdurende relatie te stellen tussen het ik en die wereld. Het ik gaat functioneren als deel van die wereld.

Dan hebben we het ik nog niet verdreven, maar zover mij bekend, is dat ook niet mogelijk. Er zijn theorieën. Een van die theorieën - bij ons door zeer velen aangehangen - is wel, dat wij op den duur steeds minder persoonlijk gaan ervaren, maar steeds meer gaan functioneren als deel van het geheel, waarbij de ervaringen van het geheel voor ons de stimuli zijn, waardoor het ik binnen het geheel blijft functioneren, maar niet meer als afzonderlijke eenheid pleegt op te treden.

Tussen haakjes: is het allemaal begrijpelijk? Het klinkt misschien ingewikkelder dan het is.

Ik heb geprobeerd een klein beetje aan te geven, dat je het ik niet zonder meer helemaal ontmantelen kunt. Nu wil ik een paar tegengestelde argumenten gaan aanvoeren om u duidelijk te maken, dat wij geen afstand kunnen doen van die trap van het ik, waarmee we in de wereld staan. De wereld is opgebouwd uit een gemeenschappelijke reeks illusies, geld, goed, kwaad, recht, onrecht en dergelijke. Het zijn allemaal illusies, zaken die alleen kunnen bestaan omdat wij een norm hebben gesteld. Om een vriend van mij hier aan te halen: normen stel je willekeurig, hetzij aan de hand van feiten, hetzij aan de hand van voorkeuren. Op het ogenblik, dat je normen stelt ontstaat een kader, een stelsel waarbinnen dus vaste verhoudingen gaan regeren. Op het ogenblik, dat dat het geval is, moet je misschien die vaste verhoudingen nader verklaren; er is een leer nodig en je krijgt een leerstelsel, maar verder dan dat kom je eigenlijk niet. We leven in een wereld waarin de illusie een hoofdrol speelt, zoals mensen de illusie hebben dat ze als ze een paar procenten meer inkomen krijgen, meer kunnen doen, zonder te begrijpen, dat ze steeds minder zullen kunnen doen naarmate ze meer krijgen. Dan wil ik nog niet eens spreken over de heerlijke illusie, die men pleegt te verbergen achter het woord "progressieve belasting", waarbij het er op neer komt, dat je harder werkt om steeds meer van je inkomen door anderen besteed te zien. We hebben die nodig. Het is een maatschappij, het is een gemeenschap. Wanneer we allemaal hebben aangenomen, dat rood de modekleur is, dan lopen we in het rood, al is net alleen maar omdat anderen, die de betrekkelijkheid niet inzien daardoor een conflict zouden kunnen ervaren of dat ikzelf met die anderen in conflict zou kunnen komen wanneer ik zou proberen hen duidelijk te maken waarom dat rood eigenlijk maar onzin is.

We moeten dus wel degelijk een reeks normen aanvaarden. Die normen kunnen we nooit zien als God gegeven, onveranderlijk of eeuwig of wat dan ook. Ze zijn eenvoudig een gedragscode, waardoor de mens, een samenleving met betrekkelijk dichte schappen wordt mogelijk gemaakt. Wanneer je dat begint te aanvaarden dan zeg je ook, dat je moet meespelen in die maatschappij. Tot op zekere hoogte. Namelijk naarmate ikzelf mee belang heb bij datgene wat die maatschappij biedt, zal ik mij in grotere mate moeten voegen binnen het systeem waarop die maatschappij gebaseerd is. Dat is een heel eenvoudig iets.

Afrekenen met het ik is dus allemaal heel eenvoudig wanneer je het stelt als: wanneer ik eenmaal vrij ben, dan gebeurt er verder niets. Maar je bent niet vrij. Wanneer je persoonlijk afgerekend hebt met alle illusies omtrent jezelf en daardoor gekomen bent van een werkelijke beleving van datgene wat je werkelijk bent, dan heb je het nog niet ver genoeg gebracht om te kunnen zeggen: ik heb die wereld niet nodig. Een kluizenaar werd eens gevraagd waarom hij zich in de bergen terugtrok. Toen zei hij: "Omdat ik mijzelf niet kan zijn, wanneer er zoveel mensen om mij heen leven." Toen zeiden ze: "Dus u doet afstand van de wereld." "Oh nee, zei hij, ik heb het eten nodig dat de dorpelingen voortdurend bij mijn kluis brengen."

Daar heb je al die relatie. We kunnen niet helemaal buiten die wereld. We kunnen niet helemaal buiten die zogenaamde werkelijkheid van een maatschappij of van een wereld, maar we kunnen er een relatie mee opbouwen die voor onszelf aanvaardbaar en draaglijk is. Dat had de kluizenaar als voorbeeld gedaan, maar hoeveel mensen zijn ook niet gelijktijdig voor zichzelf mensen, die steeds vrijer worden van illusies, terwijl ze naar buiten toe toch nog volledig en formeel juist deelnemen aan de processen van de maatschappij. Ook daar bestaat die splitsing. Je kunt echter niet zonder dit contact. Dit betekent, dat je ego - zover dit op aarde denkbaar is - voortdurend mede bepaald zal worden door de behoeften en noodzaken, die in jou en vanuit jou ten aanzien van de omgeving bestaan. Dat is altijd een uitwisselingsrelatie. Je krijgt niets voor niets. In uw tijd natuurlijk moeilijk om te aanvaarden. U kunt zeggen: "Geef ons dan maar subsidie." Subsidie is ook niet iets voor niets. Subsidie is in feite een illusie, waardoor een kleine groep zichzelf verder kan ontwikkelen, ten koste van vele anderen, die iets anders veel liever zouden willen. Subsidie is dus in feite een gelegaliseerde Robin Hood-mentaliteit bij de overheid, welke de rijke berooft om de volgens haar behoeftigen te schenken, zich niet afvragend wat daar het resultaat van zal zijn zelfs. Dat had ik natuurlijk niet mogen zeggen, maar het is wel zo volgens mij.

Wanneer ik dan constateer, dat we dat nodig hebben, dan moet ik ook constateren, dat we wat denkbeelden betreft ook niet helemaal vrij kunnen gaan. Wanneer ik een behoefte heb o.m. een innerlijk erkende God op welke manier dan ook te beleven, dan zal ik zoeken naar een

gemeenschap waarin dit voor mij mogelijk is. Dan zal de een naar een kerk gaan, de ander zal in een loge bepaalde ritens volbrengen en de derde zal misschien magier worden of ergens anders naar toe trekken. Het heeft allemaal niets te maken met de werkelijkheidswaarden van: de kerk, de loge en die andere dingen, perse, het heeft gewoon te maken met de wisselwerking, waardoor desnoods uit illusies, die ik tijdelijk aanvaard, voor mij een werkelijke mogelijkheid ontstaat om mijzelf meer te beleven en waar te maken. Ik stel, dat geloof in feite al datgene is waarbij men ongeacht de feiten of vaak tegen de feiten in, dus zonder enig bewijs zaken als vaststaand aanneemt. Dat geldt dus ook voor het denkbeeld, dat de mens beter wordt door het socialisme of door het kapitalisme.

Bij het kapitalisme denkt men, dat de kapitalist er beter van wordt en in het socialisme worden bepaalde socialisten er beter van zonder dat de sociale omstandigheden meer ideaal worden. Dat zijn ook dingen, die je gewoon moet voorzien. Je kunt zeggen, dat de meest ideale mensheid - in geloof en op elk ander terrein - de anarchische is. Op het ogenblik dat we een algemeen gezag kunnen uitschakelen, krijgen we de vrijheid tot een persoonlijke interactie, gebaseerd op onze persoonlijkheidswaarde met die wereld buiten ons. Het is niet meer geformaliseerd, we zitten niet meer in een of ander keurslijf. Er staat wel tegenover dat een dergelijke anarchische samenwerking alleen daar denkbaar is, waar men een voldoende zelfrespect en een voldoende zelfbeheersing heeft. Ook in de anarchie is samenwerking noodzakelijk, zij het op basis van vrijwilligheid. Waar die niet bestaat is dus in feite het anarchistisch ideaal niet haalbaar. Wanneer wij geloven in een vaag iets, wat de een God noemt, de andere eerste noodzaak, een derde het licht en we kunnen tesamen die kracht beleven, best, maar op het ogenblik, dat we er om gaan vechten wie het meeste gelijk heeft, degene die spreekt van God, degene die spreekt van het licht of degene die spreekt van de eerste oorzaak, is de werkelijke bewustwordingsmogelijkheid weg. Ik probeer hiermee duidelijk te maken, dat we dat ego wel voor een deel aan de kant kunnen zetten, maar dat we leven in een wereld, die bepaald wordt door onze interactie met anderen. Het is die interactie, die voor ons belangrijk is. Zij is onze existentie-uitdrukking, als ik het zo eens mag zeggen. We bestaan krachtens de erkenning van anderen. Ofschoon iemand eens heeft gezegd: cogito, ergo sum, ik denk, dus ik ben. Maar ja, hoeveel mensen denken niet dat ze er zijn, terwijl ze er toch nooit komen. Dat is een heel betrekkelijk iets. Je zou kunnen zeggen: ik word erkend. Daar ik dit beleef, besta ik. Bestaan wordt door de relatie met de omwereld vastgelegd, niet door een zuiver persoonlijk besef. Is er geen factor om je heen, dan vervalt het besef in een nultoestand, het functioneert niet en daarmee is de zelferkenning, de waarde van het ik, weggevallen.

Dan heb ik nog maar een paar punten voor u. Daarna zullen we kijken of u er op wilt reageren. Ik zou stellen - van mij uit, u moet dan maar eens denken of het juist is of niet - wanneer een mens leert afstand te doen van zijn illusies omtrent zichzelf, zal hij meer op de werkelijkheid om hem heen kunnen reageren, mits hij daarbij de illusies van anderen niet te fel aanvalt.

Het tweede punt: Naarmate het ik zich meer ontdoet van zijn opgedrongen denkbeelden en behoeften, zal het als consument minder waardevol zijn, als zodanig is een dergelijke ontwikkeling in een socialistische of kapitalistische maatschappij niet aanvaardbaar. Het is noodzakelijk deze ontwikkeling binnen jezelf te beleven zonder haar gelijktijdig vol missiedrang aan de buitenwereld te tonen.

Dan heb ik nog een laatste raadgeving: Wanneer u doorgedrongen bent tot het ik, zover, dat de door mij genoemde drie niveaus functioneren, dan hebt u feitelijk een complete handel in bewustwordingswaarde. Onthoudt u één ding: in de etalage leg je alleen die dingen, die je kwijt wilt.

Wanneer u deze drie opmerkingen mijnerzijds kunt aanvaarden, zijn we op het punt gekomen, dat ik mij ga afvragen of u wilt reageren.

❖ *Vraag over uitingsdrang. Door uitingsdrang worden sommige dingen duidelijker dan dat je ze alleen maar van binnen probeert te uiten.*

Daar ben ik het mee eens. Dat is nu weer typisch, een mens beleeft pas iets wanneer het buiten hem bestaat. Dan pas kan hij het beschouwen. Het is dus inderdaad waar, zolang je nog leeft in een wereld waarin die projectie van het ik belangrijker is dan al het andere. Wanneer je de projectie gaat zien als iets wat overbodig wordt en daarvoor komt de innerlijke beleving van het ik, dan is het veel minder belangrijk om de dingen voor jezelf helder te maken en duidelijk. Dan is het alleen nog maar belangrijk om datgene wat je innerlijk als waar

ervaart, mystieke niveau, om te zetten in een ik-beleving, waarin dit vervuld wordt zonder dat het buiten het ik noodzakelijkerwijze moet worden geëtaleerd. Het is duidelijk, heel veel mensen hebben een geheugenfunctie waarbij ze pas iets onthouden wanneer ze het opgeschreven hebben.

❖ *Wat is in dit verband het verschil tussen emotie en fantasie?*

Fantasie is een reeks van beelden, voorstellingen en veronderstellingen, die ten dele of bijna niet aan de werkelijkheid ontleend zijn, waarbij het ik zichzelf ziet als de centrale factor in dit droombeeld, dat wordt opgebouwd. Hebben we echter te maken met de innerlijke werkelijkheid, met de mystiek, dan is er geen beeld, er is geen voorstelling, er is geen definitie. Er is een beleving, die zelfs niet als een emotie volledig uitdrukbaar zal zijn, omdat op het ogenblik van de beleving een onderbreking van het tijdsbesef ontstaat. Wat overblijft is alleen het gevoel van wat ben ik licht of wat ben ik donker, noemt u maar op. Er is geen definitie.

In een fantasie, echter, is de definitie noodzakelijk wil ze functioneren. In de mystiek blijkt, dat de mystieke beleving beter functioneert naarmate ze minder omschrijving nodig heeft en slechts resulteert in een verandering in de innerlijke status zonder dat daarvoor een verklaring wordt gezocht.

❖ *Een soort ritme dus.*

Het hoeft geen ritme te zijn. Dat heeft er niets mee te maken. Je krijgt anders zoiets als quick, quick, slow. Als je de meeste mensen tegenwoordig ziet is het meer slow, slow, slow, slow en nu quick, quick want we gaan uit. Neemt u me niet kwalijk, dat was de ritmische uitdrukking van de activiteitstendens van menigeen, die aan de arbeid is....

Ik probeer duidelijk te maken, dat het geen ritme is. Iets wat tijdloos is kan geen ritme bezitten. Dat wil zeggen, dat het een voortdurende toestand kan zijn en toch een ogenblik wordt beleefd. Of dat het een toestand van een ogenblik is, waarin toch een indruk ontstaat, die blijvend is. Er is geen tijdsrelatie, dus kun je niet spreken over ritme. Je kunt zeggen, dat je meerdere mystieke belevingen hebt, maar dan is hun onderlinge samenhang niet uitdrukbaar, alleen de resultante daarvan, de gevoelsbelevingen. Daardoor verandert de wereldbenadering en interpretatie die er uit voortvloeit.

Er zijn geen vragen meer. Kennelijk vindt u het allemaal meer dan genoeg. Ik kan het u niet kwalijk nemen. De grote moeilijkheid is, dat we leven in een wereld - als u me toestaat iets van mijzelf uit verder te zeggen - waarin onze relatie met anderen beheersend is. In een geestelijke wereld kun je alleen datgene beleven wat in jou een echo wekt. Het is dus een telepatie waarbij je maar beperkte banden ontvangt. Zoiets als de 27Mc maar dan in de sferen. Wanneer u op aarde leeft, dan is het eigenlijk precies hetzelfde. U kunt alleen datgene beleven waarvoor u als het ware geconditioneerd bent. Dat is heel typerend. Er is dan een tijd geweest waarin het vrouwelijk schoonheidsideaal - overigens heel juist - werd vertoond door een juffrouw die Twiggy heette. Het was ook inderdaad een staak. Er zijn andere landen waarin een vrouw pas schoon heet als ze zo vet is, dat elke beweging haar moeilijk wordt.

Dat is een schoonheidsideaal. Waar komt het vandaan? Ja, van gewoonten, maar het betekent ook, dat je de dingen ook zo blijft bekijken. De grote fout, die de Westerse wereld op het ogenblik maakt is deze. Men neemt aan, dat wanneer je uitgaat van een materialistisch systeem, je daarmee een gelijkheid van normen over de gehele wereld veroorzaakt. Dat is helemaal niet waar, omdat datgene wat in die normen tot uiting komt door de vele volkeren geheel anders - en geheel verkeerd vanuit uw standpunt - begrepen wordt. Het idee vrijheid bijvoorbeeld. Vrijheid is iets wat als een illusie kan bestaan, maar in wezen alleen bereikbaar is voor de mens op het ogenblik, dat hij zijn laatste woning met zes wanden onderaards betrokken heeft. In werkelijkheid is vrijheid dus niets anders dan de mogelijkheid om jezelf dermate uit te drukken, dat je door de relatie met de wereld het gevoel van bevrediging krijgt, ongeacht de beperkingen, die je worden opgelegd. Er zijn mensen voor wie vrijheid gewoon betekent: ik heb het voor het zeggen. Dan denken de mensen, dat dit niet zo is. Anderen denken het wel. Er zijn mensen, die denken dat ze alleen wat betekenen wanneer een ander bang is voor ze. Dan is vrijheid voor die mens dus het vermogen om anderen te terroriseren. Dat mag dan heel betreurenswaardig zijn, maar het is zo. Omdat je te maken hebt met al die verschillende normen, leef je ook eigenlijk geestelijk in een wereld, die niet kan worden afgemeten aan de hand van een bepaald systeem.

Wat goed is voor de een, is kwaad voor de ander. Het is nu langzamerhand afgelopen, maar neem nu bijvoorbeeld koppensnellen. Diegene, die iemand een kop afsnijdt, doet daarmee iets wat verdienstelijk is. Hoe meer mensen hij als het ware van hun denkvermogen beroofd heeft - dit eventueel daarna verduurzamend - hoe deugdzamer hij zichzelf zal voelen en hoe groter dus zijn vermogen is om de wereld om hem heen te accepteren. Dat betekent, dat hij ook geestelijk veel meer open staat voor alle invloeden, die om hem heen zijn. Neem nu een Westerling, die geleerd heeft, dat doden kwaad is, die krijg je ook wel zover, dat hij een paar mensen de nek afsnijdt. Niet, dat hij die souvenirs bewaart, hij zit niet in die souvenirindustrie nemen we aan. In Nederland zijn de souvenirs klompen. Daar lopen alleen de toeristen op en degenen die ze exploiteren. We moeten echter goed begrijpen, dat degene die in het Westen hetzelfde heeft gedaan, daardoor zich achtervolgd voelt. Hij bouwt dus een steeds grotere afweer op tegen de werkelijkheid, maar daardoor ook tegen elk reëel contact met anderen, hetzij geestelijk, hetzij stoffelijk. Wanneer hij dat niet aan kan, komt hij tot een splitsing en hij zegt dan, dat hij dit onaanvaardbare eigenlijk niet heeft gedaan. In Duitsland hadden ze daar een mooie uitdrukking voor: Befehl ist Befehl. Dat is inderdaad waar. Op het ogenblik, dat ik alle aansprakelijkheden op een ander ga leggen, dan kan ik me gemakkelijk vrij maken van die verplichtingen. Dan kan ik misschien dingen doen waartoe ik niet ben geconditioneerd en deze dan toch ervaren als verdienstelijk. Dan moet ik ergens een ander hebben, die verantwoordelijkheid draagt en een nieuwe maatstaf hebben. Als dit nu stoffelijk zo is. U zult van me aannemen, dat dit toch werkelijk zo is. Er zijn een hele hoop mensen geweest, die zeer gewetensvolle huisvaders waren en eigenlijk heel goede mensen, maar die toevallig wel werkten in een concentratiekamp of voor de SD. Of ergens anders, die misschien moorden hebben begaan voor de CIA. Dat is ook gebeurd. Al die mensen hebben die verschuiving doorgemaakt, maar ze hebben die norm nodig. Op het ogenblik, dat wij ons los kunnen maken van deze normering en ook van de behoefte om verantwoordelijkheid af te schuiven, ons te beroepen op iemand, of het nu Jezus is of Lenin, dan komen we verder. Dat wil niet zeggen, dat het Christendom op zichzelf zinloos is. Jezus is iemand, die wanneer we hem een beetje aanvoelen, ons helpt steeds dichterbij te komen bij het ware ik, maar ook bij datgene wat men dan de vader of God pleegt te noemen. En Lenin is iemand, die wanneer je ziet hoe hij gekomen is tot zijn uitspraken en waarom hij zo denkt, je duidelijk maakt op welke manier bepaalde fouten in een systeem kunnen worden gecorrigeerd. Op het ogenblik, dat je ze verabsoluteert, dan ga je de verantwoordelijkheid afschuiven voor hetgeen je doet. Dat betekent, dat je ingaat tegen alles wat Lenin ooit gezegd heeft en dat je dan zegt: "Hij heeft het mij geleerd." Dan interpreteer je zijn woorden. Of je zegt: "Dit is de wil des Heren." Dan kun je er ook apartheid mee verantwoorden of terreur, ofschoon Jezus - let wel - nooit een van beiden bedoeld of gepredikt heeft. Ik geloof, dat de grote moeilijkheid in deze wereld is, dat de mensen allemaal uitgaan van zichzelf, hun eigen systeem. Wanneer de mensen tot een grotere mentale eenheid zouden kunnen komen, als eerste fase, en daarnaast een grotere emotionele eenheid, dan zouden daardoor veel problemen opgelost kunnen zijn. Ik kan er natuurlijk verder over doorgaan, maar dat heeft weinig zin. Laat me het zo zeggen: De FNV heeft net zo veel gelijk als Van Agt en Wiegel. Ze hebben allebei een beetje gelijk. Als ze dit zouden beseffen en zich af zouden vragen wat zij gelijkelijk aan gelijk bezitten, dan zouden ze veel voor Nederland kunnen doen. Nu ze echter vooral kijken naar de verschillen, richten ze het land ten gronde.

❖ *Zou je dit alles op het onderwijs kunnen betrekken. Zitten we nu met het onderwijs fout.*

Nu vraagt u me iets waar je niet op kunt antwoorden, wanneer je het eerlijk wilt doen vanuit de gangbare opvatting. Ik zou dit willen zeggen: Onderwijs moet de mogelijkheid zijn voor iedereen, wanneer iedereen bereid is voor het ontvangen van dit onderwijs zelve de offers te brengen, die hem gezien zijn status mogelijk zijn. Met andere woorden ik zie het onderwijs niet als iets wat je de mensen nu eenmaal maar geeft. Ik zie het eerder als iets wat je gebruikt om de mens in staat te stellen ook binnen een bepaald vakgebied zichzelf te vormen. Dat kan hij nooit wanneer zijn aansprakelijkheden daarbij minder worden. Dus je moet een steeds grotere verantwoordelijkheid geven aan de leerling en aan de leraar. Zelfstandige verantwoordelijkheid wel te verstaan. Daar tegenover moet je dan ook zetten, dat alleen de resultaten die mens maatschappelijk behaalt van belang zijn, tellen. Om het heel simpel te zeggen: je moogt studeren wat je wilt, maar indien hetgeen je wilt studeren op dit moment voor deze gemeenschap niet belangrijk is, dan moet je dat doen met je eigen middelen. Wanneer je die middelen niet hebt dan moet je iemand zoeken, die het wel belangrijk vindt en die je helpt op welke wijze dan ook die middelen te verwerven. Voor de leraar geldt precies

hetzelfde. Zijn leraar-zijn dankt hij aan het feit, dat hij kennis kan overdragen, eventueel ervaring. Hij heeft dus alleen recht op leraarschap zoverre deze kennis en ervaring reiken en in zoverre hij voortdurend in staat is de juistheid van zijn kennis en de betekenis van zijn ervaring aan te tonen. Als je dat doet gooi je het hele onderwijskundig systeem door elkaar.

Verder zou ik ook zeggen: ook in het lager onderwijs zou je de kinderen de gelegenheid moeten geven om zelf te kiezen wat ze leren. Met andere woorden een hele grote vrijheid. Dan leren ze natuurlijk niets, totdat er een is, die iets leert en anderen met hem willen concurreren. De concurrentiedrang is de kinderen, gezien het milieu waaruit ze stammen, praktisch ingeschapen. Wanneer die kinderen willen vechten, laat ze maar vechten. Haal de strootjes niet weg. Blauwe ogen, bloedneuzen tellen niet, gebroken ribben betekenen een bescheiden ingrijpen en pas als er moord dreigt dan moeten de volwassenen even tussenbeide komen om dat de kinderen nog niet beseffen hoe ver ze kunnen gaan. Het zou veel harder zijn natuurlijk.

Ten laatste: ik geloof, dat men de kinderen op zou moeten voeden in het denkbeeld, dat maatschappelijk gezien, niet bereikte kennis, maar de gegeven prestatie als enige maatstaf gelden voor de eisen, die ze kunnen stellen aan de gemeenschap. Dat komt omdat de mens - al denkt men er wel eens anders over - een zoogdier is en als alleseter veel gemeen heeft met de ever.

De ever is een zeer vreedzaam zwijn zolang hij zijn eigen sporen na kan gaan, maar op het ogenblik, dat hij voelt, dat zijn eigen suprematie wordt aangetast pakt de keiler zijn slag tanden en als het kan zijn vijand. Deze drang, deze geldingsdrang, stamt dus eigenlijk uit de natuur. Deze zit ook in de mens. Je kunt het wel omzetten. Er zijn wel mensen, die proberen het nu met woorden te doen wat je vroeger met je vuisten deed. Het komt op hetzelfde neer. Ze willen meer zijn dan een ander. Wanneer je dat idee van meer-zijn accepteert, gelijktijdig van jongs af aan geconfronteerd met de tegenstellingen, die er zijn: je kunt jezelf niet doorzetten, je kunt er voor vechten en zelfs dan kun je nog verliezen, dan krijg je iemand die past in de maatschappij zoals hij nu bestaat. Daarom is dat vechten onvermijdelijk. U zult zeggen, dat u vechten zo wreed vindt. Nu is het beter, dacht ik, dat twee mensen elkaar bont en blauw slaan, dan dat een paar mensen die nooit hun handen vuil hebben gemaakt van achter een kathedraal oproepen tot de heilige oorlog. Het vervangend geweld, het drukken op geweld is veel erger. Ik zou het helemaal niet erg vinden als een oorlog kon worden uitgevochten zoals vroeger, met de vuisten en eventueel met een steen bij erbij.

Voor mijn part een modern wapen erbij: de fietsketting vanwege de energiebesparing.

Op het ogenblik, dat je in een vliegtuig zit, niet weet wat je doet, met wie je te maken hebt en alleen maar zegt: Bombs away, dan heb je de dood, moord, geweld zodanig op een afstand gebracht, dat niemand meer weet wat er gebeurt. Alleen veel later kom je er misschien achter wat je gedaan hebt. Kijk naar Vietnam. Wat daar met die ontbladeringsmiddelen is gebeurd, wat door een verkeerde menging van veevoer in de USA is gebeurd. Daar hebben ze ook alle koeien kunnen afschieten. Ze zeggen, dat de mensen er niet onder lijden, maar het is wel opvallend, dat een groot aantal organische fouten zijn opgenomen daar waar die vleessoorten nog rustig verkocht zijn. Dat kun je allemaal doen. Men zegt dan: "Wij moeten rekening houden met..." Het is zo iets als de kreet: "We moeten rekening houden met het nut van de gemeenschap, de eenling moet er maar onder lijden." Dat kun je alleen van een afstand doen. Je kunt niet iemand van de honger laten creperen als je er vlakbij staat. Je kunt wel van een afstand decreteren, dat het beter is, dat hier wat mensen van honger sterven dan dat onze belangen, die voor de energievoorziening zo belangrijk zijn, ook maar enigszins geschaad zouden kunnen worden. Begrijpt u wat ik bedoel. Oorlog is in feite het spel van mensen, die maar zelden man tegenover man geconfronteerd worden met het gevaar te sterven. Daarom zou ik dat graag terug willen brengen. U vindt het misschien gek, maar mijn oplossing voor een oorlog is deze. Men neme de betreffende parlementen plus de betreffende generale staven, geven ze drie dagen voorbereiding in absolute afzondering en laten ze daarna met de wapens, die ze zelf hebben gekozen in een geheel verduisterde arena. Wie na zes dagen overleeft komt in vrijheid. Goed, het is maar kolder. Degenen, die over die dingen beslissen zullen zichzelf dat nooit aandoen, dat is toch duidelijk. Waar het mij om gaat bij dat onderwijs en ook dat geweld is dit. Op het ogenblik voedt men jonge mensen en kinderen op in een

wereld, die niet werkelijk bestaat. Een wereld waarin de belangrijkheden, de rechten en de mogelijkheden heel anders liggen dan in een maatschappij waarin ze worden losgelaten. Dat impliceert, dat naarmate meer jongeren - het is niet, dat ik de jongeren op enigerlei denigrerende wijze wil behandelen - deel gaan nemen aan het maatschappelijk proces, de maatschappelijke machine steeds verder gaat stokken, zonder dat de jongeren op dit moment in staat zijn - daarvoor een momentum te leveren, waardoor de gemeenschap als zodanig zichzelf in stand houden. Dit is mijn grote zorg.

❖ *Omdat ze verkeerd opgevoed zijn.*

Volgens mij wel. Dr. Spock was tegen het slaan - spanking - van kinderen. Nu heeft hij zijn mening aardig herzien en je zoudt hem nu wel Dr. Spank kunnen noemen. Het zijn theorieën. Het zijn de theorieën van de voordelen van kaalslag en stadsrenovering waarbij men zich niet heeft afgevraagd wat de werkelijke behoeften zijn, wat de elementen van leefbaarheid zijn, wat is de schoonheid, die eventueel bestaat. Daardoor heeft men dus zoveel kaalgeslagen, dat alleen particuliere geldgevers in staat zijn het sterk geschade gebit op de juiste wijze te plomberen. Dat doen ze dan met kantorenbouw en als het even kan met kantorenhoogbouw. Dat is allemaal geen wonder, maar het komt omdat men niet geleerd heeft rekening te houden met de werkelijkheid. Wanneer ik mensen heb, heb ik woningen nodig. Goed, dan moet ik ze bouwen. Maar het heeft geen zin ze te bouwen voor die mensen, wanneer die woningen zo duur zijn, dat die mensen er niet in kunnen wonen. Het is in ieder geval nog veel erger om kantoren te bouwen waar helemaal niemand kan wonen. Tenslotte is er overal kantooruimte voor een uitvoerige werkgelegenheid en kan men in een sheltertje in de tuin van het kantoor bivakkeren of men kan op de trappen slapen omdat er geen woongelegenheid is. Ik overdrijf het, natuurlijk, het komt voort uit een strijdigheid. Men heeft eigenlijk al na de eerste wereldoorlog, de mensen die toen onderwijs kregen, getraind om theoretisch.. - wetenschappelijk zoals men zei - te denken. Dat wil zeggen, dat de menselijke factor steeds meer werd uitgeschakeld en steeds meer werd gezien binnen een wetenschappelijk geheel theoretisch beeld. Een leuk voorbeeld ervan kunt u vinden in Amsterdam. Daar zijn voor arbeiders huizen gebouwd, die qua stijl bijzonder aantrekkelijk zijn, maar waarin het gewoon niet mogelijk is om prettig te leven. Toen men de architect hierop wees, zei hij, dat ze blij mochten zijn, dat ze konden wonen. Hij zag het alleen maar vanuit zijn architectonische visie. Zo kun je doorgaan. Economen ontwerpen systemen voor de economie, die alleen maar op theorieën zijn gebaseerd en die alleen maar zouden kunnen functioneren - die theorieën - wanneer de mensen geen mensen meer waren, maar factoren in een computer. Politici houden zich bezig met politieke verhandelingen, waarbij ze beslissingen kunnen nemen, die ze nooit waar kunnen maken omdat ze waar moeten worden gemaakt door de mensen, die hen gekozen hebben. Deze mensen hebben hen niet gekozen voor deze stellingen, maar omdat ze voor zichzelf een betere uitdrukking in de gemeenschap zochten. Zo kan ik doorgaan.

Hoe moet je dat dan veranderen?

In de eerste plaats dacht ik door de jonge mensen waar mogelijk te confronteren met de werkelijkheid. En de werkelijkheid is, dat het leven een kwestie is van vechten, hoe je het ook wilt noemen.

In de tweede plaats confronteren met de betrekkelijkheid van hun eigen visies en inzichten, maar ook met die van anderen.

In de derde plaats door een ieder te confronteren met de noodzaak zijn eigen verplichtingen te dragen. Wanneer we dat allemaal samenvoegen en daarbij zoveel mogelijk het normbegrip van de maatschappij relativiseren, dan komen we verder. Dan krijgen we natuurlijk niet de leerlingen, die men op dit moment de optimale acht. Dan krijgen we te maken met leerlingen, die in feite een aantasting vormen van de vele heilige huisjes, die nu ten koste van alles in stand worden gehouden.

Bijvoorbeeld de kerk. Ik heb niets tegen een geloof, maar ik heb iets tegen een kerk waarbij iemand op grond van theorieën opgesteld op grond van een geloofswaarde, die op geen enkele wijze aantoonbaar is, van anderen meent een bepaalde moraal te kunnen eisen, een aanvaarding van niet bewezen feiten eveneens meent af te mogen dwingen en dan bovendien zijn eigen eisen aan de gemeenschap nog eens te rechtvaardigen. Dat vind ik gewoon kolder. Neem de katholieken. Wanneer de katholiek eerlijk in God gelooft, dan is er geen paus nodig om hem te vertellen wat hij moet doen en laten, dan weet hij het zelf. Maar als er een paus nodig is omdat te doen gelooft die katholiek niet. Als de katholiek gelooft en de paus zegt dat

het anders is, dan ontstaan er geschillen waarbij de waarde van de kerk steeds minder wordt en gelijktijdig de geloofsbeleving van de gelovige wordt aangetast en waarschijnlijk de levenskracht van de paus omdat deze zich zorgen maakt over al zijn schapen die verloren lopen. Dat vind ik toch zo iets moois, al die schapen Je ziet ze soms de werkelijke vromen, die hebben allemaal schaapskoppen. U moet er maar eens op letten op die schaapachtige uitdrukking. Een dominee kan u natuurlijk vertellen wat volgens hem de juiste uitleg is, maar hij kan er toch niets van zeggen, wat u in de bijbel, in het evangelie of diep in uzelf ervaart. Dan kan die man ook niet uitmaken of u wel of niet bij zijn gemeente behoort. Op het ogenblik, dat hij u eisen stelt en normen oplegt en indirect daaraan ook meer financiële en andere consequenties verbindt, tast hij u aan.

Politiek. Wanneer we kijken naar hetgeen politiek gebeurt, dan ontdekken we dat deze mensen zo voortdurend bezig zijn elkaar te bevechten, dat ze zelfs de punten waarover ze het eens zouden kunnen zijn, tot geschilpunten maken. Dat betekent, dat die politiek met al zijn beloften eindelijk eens zou moeten bezien voor wat ze is. In feite een verkoop van artikelen met reclamefolders waarbij de inhoud niet aan de belofte beantwoordt. Aangezien dit commercieel absoluut onmiddellijk veroordeeld zou worden, ook door koning klant, lijkt het me goed, dat koning klant het programma van de PVDA en haar werkelijke reacties in de laatste tijd en het programma van het CDA en de werkelijke acties daarvan en de stellingen van de VVD en de werkelijke houding daarvan een keer aan de kaak zou stellen. Dan zou je misschien een eindje verder komen. Ik ben er dan nog niet helemaal doorheen, want dan kan ik nog gaan spreken over: verkeerethiek, waarbij het heel eenvoudig zou zijn wanneer je dood door schuld zoudt bestraffen als zodanig en niet met boetes en eventueel, nou ja, als het niet anders kan, een onttrekking van een maand van het rijbewijs. Dat terwijl je iemand, die een bankier berooft zes jaar geeft. Dat soort kolder moet er gewoon uit. Eenvoudige regels, vaste regels, consequent gehandhaafd. Die heeft de gemeenschap nodig. En voor de rest het recht om te vragen van elke mens, maar ook het recht van iedereen om te antwoorden. Het recht van een ieder om uit te maken welke verantwoordelijkheden hijzelf wil dragen, maar dan ook het recht van ieder en elke gemeenschap om te zeggen: "Dan moet je daar zelf de consequenties van nemen." Ik dacht, dat wanneer je dat tot stand zou brengen je een aanmerkelijke verbetering zou krijgen.

❖ *Bij de Vara begint het nu te dagen.*

Ik geloof, dat je kunt zeggen, dat Van den Heuvel hoogstens een staartveer van kleur kan laten veranderen en dat de Vara de enige omroep is, die trots als een haan kraait zonder ooit een werkelijk ei te leggen.

Dan heb je de VPRO bijvoorbeeld, die uitgaat van het standpunt dat vrijzinnig protestants betekent, progressief vervelend doorspekt met naakt met enige felle aanvallen op de maatschappij.

De KRO gaat uit van het standpunt, dat een familieprogramma het beste is wat je kunt kiezen omdat het uiteindelijk zo is, dat de mensen niet te veel moeten denken, maar dat je tegen het nieuws het goede woord kunt geven omdat ze dan toch blijven luisteren. De koffie is op en het nieuws komt zo.

De EO. De EO is een omroep, die meent dat zij door voortdurend te prediken uiteindelijk meer zal bereiken dan door een mens te interesseren. Gelukkig is daar enige ommekeer in als ik de laatste impulsen van de aarde af althans juist interpreteer.

Dan hebben we de AVRO. Dat is heel eenvoudig. De Avro is een oude traditie, die op gedegen amusement is gebaseerd, met een vrijzinnige inslag. De Tros is helemaal eenvoudig. Dat is een omroep, die alle moraal heeft los gesmeten, terwijl hij alleen korte flitsen werkelijkheid brengt, gemengd met een rijkelijke dosis, zo mogelijk vol van actie zijnde, illusie.

Waar traag de Onedin lijn voorbij zeilt bij de Vara, daar zien wij een achtervolgd man achtereen volgens een aantal moorden begaan om dan toch nog weer het goede te bereiken bij de Tros.

Wat Veronica betreft, ze is haar zweetdoek dan kennelijk kwijt, maar als je ziet wat ze soms als totaal programma presenteert, staat het zweet je nog steeds in de handen.

De NCRV is een groepering, die uitgaat van alles wat onschadelijk is plus het woord Gods is

goed voor de mens. Ja, natuurlijk.

Het is tijd, helaas, ik was net goed op streak gekomen. Ik hoop overigens, dat u het van mij geen vuile streek vindt, dat ik wat van mijn eigen mening erbij heb gemengd. Ik zou toch nog even willen refereren aan het door u gestelde punt. Hoe raak je je ik kwijt. Je moet het niet kwijt raken, maar je moet het reduceren tot zijn werkelijke betekenis en dan ook consequent proberen door te leven, waar je ook bent en hoe je ook bent, zonder daarom ooit de wereld van u af te wijzen.

Ik dank u voor uw aandacht, goedenavond

HET SCHONE WOORD

Inzicht, afkeer, hoop. Met een hoop afkeer krijg je weinig inzicht.

Ik zoek naar een werkelijkheid maar kan ik het uiterlijk niet doorschouwen hoe kan ik in mijzelf dan een beeld van de werkelijkheid bouwen.

Ik hoop eens de werkelijkheid te zien, ik hoop in mijzelf te kennen maar hoe kan ik bereiken wat ik na streef indien ik zelfs niet kan gewinnen mijzelf te zijn?

Hoe kan ik deze hoop en al daarin geschreven gebruiken om ook zonder afkeer voor het leven mijzelf te zijn, mijzelf te vinden en heel die wereld in aanvaarden te maken tot een deel waarin mijn innerlijk kan aarden tot dit zichzelf ontplooit.

Ik zoek de weg. Ik zoek mijn eigen wezen, ik zoek de zekerheid die hoop mij soms slechts kent.

Ik zoek achter het fata morgana, dat heel de wereld steeds vertoont iets van het licht en ware wezen dat toch in ieder woont. Ik zoek in alle machten, krachten, die zich meten met elkaar te vinden een enkel weten, een enkel punt, dat waarlijk waar en onveranderlijk kan zijn.

In het zoeken, in het strijden en in het vinden en het denken totdat ik eindelijk heb ontleed de wereld en mijzelf blijft altijd toch de hoop dat meer waar kan wezen dan al wat ik hier zie al wat mij steeds doet vrezen, dat heel die wereld nog ten onder gaat, terwijl ik weet, dat in mijzelf alleen nog licht bestaat en uiting ligt, ikzelve wil voortdurend verder leven.

Ik wil een inzicht vinden dat ik ook door kan geven zodat de mensen zoeken de ware zin van het bestaan en afstand doen van alle dwaasheid en materiele waan.

Ik wil de mensen geven een licht van werkelijkheid, maar ik moet voorzichtig blijven want indien ik ooit mijzelf misleid hoe kan ik dan een ander waarheid geven?

Daarom zoek ik inzicht in mijzelf en hoop ik dat ik in mijn streven eens worden zal tot werkelijk licht en waarlijk kracht zal geven aan al wat voortbestaat en rond mij is.

En is de waan gestorven, nog steeds mij zal bestaan en dat het inzicht eeuwigheid verworven heeft en zoals deel van mij, met mij het ik ook als een deel van het al met alle dingen leeft.